

u s u l g e r e ğ i

İlk kez 1921’de İstanbul’da Ermeni harfli Türkçe olarak yayımlanan *1915 Enkare Vukuatı ve Menfilik Khatıratım* adlı kitabın Latin harfleriyle ilk basımı olan bu çalışma, Ankaralı bir Katolik Ermeni olan Simon Arakelyan’ın 1915’te yaşadıklarını anlatıyor. Resmi tezlerde “Tehcir”den muaf tutulduğu söylenen Ermeni Katolik topluluğun –ve onların yanı sıra Katolik olmayan Ermenilerin– sürgün ve katliamlar sırasında neler yaşadığına ışık tutan bu tanıklık, geleceğin başkenti Ankara’nın kökleri yüzyıllar öncesine dayanan gayrimüslim nüfusunun başına gelenleri anlamak açısından da önemli veriler sunuyor.

Arakelyan’ın metnini Latin harflerine çevirdikten sonra eski-Türkçeden yeni-Türkçeye bir dil içi çeviriye tabi tutarak “sadeleştirdik” ve kitapta her iki metne de yer verdik. Yeni kuşakların Arakelyan’ın anılarını okurken zorlanmaması için sadeleştirilmiş metni kitabın ana bölümü olarak kabul ettik; ancak uzmanlar ve meraklıları için dile neredeyse hiç müdahalede bulunmadığımız “saf çeviri yazı”ya da kitabın sonunda yer verdik –fazla yer tutup kitabın hacmini artıracak kaygısıyla daha küçük puntolarla ve çift sütunlu sayfalarda. Her iki metnin içinde, özgün sayfa numaralarını köşeli parantezler içinde verdik.

Bu kitaba özel olarak benimsediğimiz yazım yaklaşımı nedeniyle, yayınlarımızda temel ve yardımcı kaynak olarak yararlandığımız Ömer Asım Aksoy’un *Ana Yazım Kılavuzu*’na ve Necmiye Alpay’ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*’na nadiren başvurduk.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ANKARA VUKUATI
Menfilik Hatıralarım

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdıvyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 187

Ankara Vukuatı - Menfilik Hatıralarım
Simon Arakelyan

Editör
Murat Cankara

Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

Kapak Fotoğrafi
- Simon Arakelyan

- Mugamyan Kardeşler'in bir kartpostalında "Taşhan" adıyla da bilinen Angora/Ankara Oteli [Orlando Carlo Calumeno Arşivi]
Kartpostal, *Ankara Vukuatı*'nda adı geçen Rahip Boğos Kamburyan tarafından, 22 Mayıs 1906 tarihinde, İstanbul Ermeni Katolik Patrikhanesi'nde görevli Başrahip Kevork Terzibaşyan'a gönderilmiş.

ISBN 9786055753962

Baskı ve Cilt

Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

Ağustos 2017, İstanbul

ANKARA VUKUATI
Menfilik Hatıralarım

SİMON ARAKELYAN

EDİTÖR
MURAT CANKARA

1915

ԷՆԿԱՐԷ ՎՈՒԳՈՒԱԹԸ

ՎԷ

ՄԵՆՖԻԼԻՔ ԽԱԹ ԸՐԱԹՐՄ

Մ Ի Ի Է Լ Լ Ի Տ Ի

Ս Ի Մ Օ Ն Ա Ռ Ա Ք Ե Լ Ե Ա Ն

1921

Ս. ՕՀԱՆՅԱՆ ՄԱԹՊԱԿԱՍԸ

Պետրոսյան Բուլվար, Յինկա Գոգոկոյան զարդարան, Դո 87

1915 Enkare Vukuati ve Menfilik Khatiratım
Müellifi: Simon Arakelyan / 1921 / S. Ohanyan Matbaası
Beyoğlu'nda Taksim Sinema Kozmograf karşısında, No 67.

SUNUŞ

Ankara Vukuatlarından bir Ankara Vukuatı

MURAT CANKARA

*Gülek Boğazı'nın korkunç ıssızlığında
gecenin karanlığında
annesini ve teyzesini
arayan o kız çocuğuna*

Elinizdeki kitap, *Enkare Vukuatı ve Menfilik Khatıratım*, Ankaralı bir Katolik Ermeni olan Simon Arakelyan tarafından yazılmış ve 1921 yılında İstanbul'da, "Beyoğlu'nda Taksim, Sinema Kozmograf karşısında, no. 67"de bulunan Simon Ohanyan Matbaası'nda basılmış. İki bölümden oluşan, 255 sayfalık, yedi adet fotoğraf içeren kitabın yazarı Arakelyan Ankara'da doğmuş ve büyümüş. Reji'de memur. Evli ve bir küçük kızı var. Baldızı Maryam'ın kocası Kevork Babacanyan, asker. İki kız kardeşi var. Küçük kayınbiraderi Krikor Fesliyan onunla birlikte tehcir ediliyor; eşi ve çocukları da Eskişehir'e tehcir edilip bir Şimendifer Kumpanyası memurunun evinde saklanarak orada kalmayı başarıyorlar. Büyük kayınbiraderi Ardaşes Fesliyan ise asker oluşu için tehcir edilmiyor ve ailesini yanında tutabiliyor. Gerek Kevork Babacanyan'ın gerekse Ardaşes Fesliyan'ın askerlik görevlerini mi yerine getirdikleri yoksa meslekten asker mi oldukları belli değil. Dayısının adı Onnig Kasbaryan. Anadili büyük bir olasılıkla Türkçe. Hem Reji'de memur olmasından hem de kitaptaki ayrıntı-

lardan, Fransızcasının, Osmanlıcasının* ve Ermenicesinin iyi olduğu anlaşılıyor. 1918’de imzalanan mütareke anlaşmasından sonra Ankara’da Ermenilere yönelik katliamlarla ilgili açılan soruşturma kapsamında ifade verdi. *Enkare Vukuatı* onun ilk (ve belki de son) eseri. Eserin en sonunda, *Enkareli Asile Bir Kızın Sergüzeşti ve Menfilik Hayatı* başlıklı kitabının da yakınlarda çıkacağını haber veriyor, ancak böyle bir kayda hiçbir yerde rastlamadım. Sizin de önünüzdeki sayfaları okuyarak çıkarabileceğiniz bu bilgiler dışında bildiğimiz tek şey ise Arakelyan’ın 1922’den sonra Fransa’ya göç ettiği, 1939’da Fransa vatandaşı olduğu ve aynı yıl Paris’te öldüğü.

Kitapta iki bölüm var: İlk bölüm I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi, İttihatçıların iktidara gelmeleri ve Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesiyle başlayıp Ankaralı Katolik Ermenilerin tutuklanarak Tarsus’a tehcir edilmeleleriyle son buluyor. İkinci bölümde ise Arakelyan, Pozantı’da on beş gün kaldıktan sonra birkaç arkadaşıyla birlikte oradan kaçmayı başarıyor. Konya’da on beş gün gizlendikten sonra Ankara’ya, orada da elli gün boyunca saklandıktan sonra nihayet İstanbul’a kaçıyor. 29 Ağustos 1915 tarihinde başlayıp 30 Aralık 1915 tarihinde sona eren 122 günlük şiddet, acı, gerilim, umut(suzluk), vicdan azabı ve sürprizlerle dolu bir hikâye.

Ankaralı bir Katolik Ermeni’nin 1921 tarihli Ermeni harfli Türkçe tanıklığı dört bakımdan önemli görünüyor. Ankara’dan başlayıp İstanbul’da biten korkunç bir “Anadolu turu”nun sonunda, üstelik “öteki”nin dilinde –ki bu büyük olasılıkla kendisinin de anadilidir– yazılmış ve göre-

---

* Burada Arap harflerini kullanarak Türkçe okuyup yazma pratiğini kasdediyorum.

ce erken tarihte basılmış bir Katolik Ermeni tanıklığı. Diğer bir deyişle *Enkare Vukuatı* dinsel kimlik, dil ve alfabe seçimi, tehcirin başlangıç noktası ve basım tarihi açısından dikkate değer bir metin.

Her şeyden önemlisi, bu kitap “Katoliklerin ve Protestanların” yani “devletine bağlı”, “işinde gücünde” Ermenilerin tehcir edilmedikleri yönündeki resmî anlatıyı hırpalıyor. Kitabı okuduğunuzda, sürecin nasıl işlediğini, Katoliklerin tehcir edilmemelerinden kastın ne olduğunu ve neye dayanarak bugün hâlâ tehcir edilmediklerinin öne sürülebildiğini göreceksiniz. (2009 yılında, o sırada Türk Tarih Kurumu başkanlığı yapan Ali Birinci’nin, Refik Halid Karay’a ait bir “Ankara” yazısı üzerinden bu söylemi nasıl yinelediğini görmek için bkz. sayfa 20’deki dipnot.) İkincisi, bu kitap, Ermeni cemaatinin bir iç meselesini, dil-mezhep-kimlik ilişkisine dair tartışmaları yeniden değerlendirebilmek için dikkate değer bir örnek. Burada Osmanlı Ermeni milleti içindeki mezhep çatışmasından söz edecek değilim. Ermeni olsun ya da olmasın, tarihle ilgilensin ya da ilgilenmesin, en azından *Akabi Hikâyesi*’ni okumuş herkes –bugün artık karşılığı kalmamış olsa da– bunun köklerinin ne kadar geriye gittiğini, nasıl acı dolu ve kimlik konusunda ne kadar belirleyici bir çatışma olduğunu iyi bilir. Üstelik ben, bu konuda kalem oynattırken doğru sözcükleri seçebildiğimden bile hâlâ emin olamıyorum. Kırıp döküyorsam, af ola. Öte yandan, Aram Andonyan’ın tanıklığındaki Katolik Apik Cambaz* ve

* Andonyan, Apik Cambaz’ın Türkçe konuşan bir Katolik Ermeni olduğunu fakat Ermeni olmayıp yanlışlıkla tutuklandığını söyleyip durduğunu ve kendisine “Cambazyan” denmesine sinirlendiğini anlatır. Aram Andonyan, *Gomidaz Vartabed ile Çankırı Yollarında (Ek: Naim Bey’in Anıları)*, çev. Ali Çakıroğlu ve Armand Baron (İstanbul: Belge Yayınları)

onunla benzer durumda olanlar düşünülürken Arakelyan'ın Ermeni harflerini kullanarak Türkçe yazma seçimi daha da önem kazanıyor. Hele Hraçya Acaryan'ın, Ermeni harfli Türkçe yazma pratiğini, Ermeni kimliğinden adeta “iğrenen”, “bağnaz” ve “ayrılıkçı” Katoliklerle neredeyse özdeşleştirdiği,* Krikor Beledian'ın ise daha ziyade Protestan misyonerler tarafından yerleştirilen bir geleneğe bağladığı** dikkate alınır, dil meselesinin ne kadar politik bir mesele olduğu ve *Enkare Vukuatı*'nın, yani Katolik bir Ermeni'nin Türkçe yazdığı bu tanıklığın, dil-kimlik ilişkisine dair bazı ezberleri nasıl sorgulatacağı görülür. Nitekim dikkatli okur, metin boyunca “ben”, “biz” ve “onlar”la kastedilenin sürekli değiştiğini ve hatta aynı cümle içinde birbirine karıştığını (bunu dil içi çeviride korumak zor olduğundan transkripsiyona bakması gerekecek), yeri geldiğinde “millettaş” sözcüğünün dinsel anlamıyla değil, modern anlamıyla, yani bütün Ermenileri kapsayacak şekilde kullanıldığını fark edecektir. İzinizle, Arakelyan'ın da sık sık yaptığı gibi, bu konuda daha fazla ileri gitmekten sarf-ı nazar ediyorum. Bu iki hususun yanına, sürecin İstanbul dışından nasıl algılandığını ve ilerlediğini gösteren metinlerin önemini; Katoliklerin 19. yüzyılın başında Ermeni Patrikhanesi tarafından Ankara'ya tehcir edilmiş olmalarındaki ironiyi; *Enkare Vukuatı*'nı kendisiyle üç aşağı beş yukarı aynı yıllarda yayımlanmış olan diğer tanıklıklarla

---

rı, 2012), 51.

* Hraçya Acaryan, *Hayots lezvi badmutyun* [Ermeni dilinin tarihi], c. 2 (Yerevan: Haybedhrad, 1951), 263–265.

** Krikor Beledian, “Ötekilerin Dilinde Yazılmış Bir Tanıklığı Tercüme Etmek”, *Geri Dönüşü Yok: Bir Babanın Güncesinde ve Kızının Belleğinde Ermeni Soykırımı* içinde, Vahram Altounian ve Janine Altounian, çev. Renan Akman (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 98.

karşılaştırma fikrinin cazibesini de ekliyorum ki okumaya iyice ikna olasınız.

Enkare Vukuatı'nı Ankara'da karşıma alıp üzerinde çalışmaya başladığımda 10 Ekim 2015'teki Gar katliamının üzerinden 51 gün, benim ve sevdiğilerimin üzerinden yıllar geçmişti. Bir buçuk yıla yayılan çalışma sürecinde karşılaştığım güçlükleri sevimsiz bir soğukkanlılıkla iki grupta toplayacağım: metin dışı ve metin içi.

Metin dışı güçlükler grubuna nelerin dahil olduğunu en az benim kadar siz de biliyorsunuz. Kitaba yazacağım önsöz için saf bir niyetle almaya başladığım notların günden güne nasıl uzadığını ve anlamını yitirecek kadar genişlediğini tahmin edersiniz. "Nasılsın?" sorusunun kâbus gibi üzerimize çöktüğü, tanıklığın zamanda geriye doğru da yönelebileceğinin dehşet içindeki zihinlerimize dank ettiği ve korkarım sonu hâlâ gelmemiş olan gün ve gecelerden sonra, bu da tanıklıktan benim payıma düşen olsun ve içimde ukde kalmasın diyerek, önsöz için aldığım notları değil fakat vardığım sonuç cümlesini sizinle paylaşayım: Metnin dışı gerçekten yokmuş.

Ya metnin içi?

Krikor Beledian, Vahram Altounian'ın Ermeni harfleriyle Türkçe olarak bir deftere kaydettiği tanıklığı için kaleme aldığı önsözde, bu tür metinleri tercüme ederken yaşanan bir güçlükten söz eder: "Tanıklar çoğunlukla imkânları en kısıtlı insanlar arasından çıktığından, sözcüklerini, cümlelerini, kâğıda döktüklerini anlatma tarzlarını düzeltme tahriline kapılmamak zordu."* Gerçekten de Altounian'ın satırlarını başka bir dile çeviren kişinin kaçınamayacağı bir sorun bu. Üstelik istisnai bir

---

* a.g.e., 96.

durum gibi de görünmüyor. Örneğin şu anda üzerinde çalıştığım, defter sayfalarına yazılmış ve biri 1896, diğeri 1915 yılına ait iki Ermeni harfli Türkçe tanıklık da beni dili “düzeltmek”, “anlaşılabilir ve anlam çıkartılabilir” hale getirmek için zorluyor. Buradan çıkarılabilecek bir soru şu: Neden Türkçe yazıldı bu satırlar? Bu soruyu yanıtlamak çok kolay değil. İlk akla gelen, Arakelyan’ın, anadili Türkçe olduğu, dolayısıyla kendisini en iyi bu dilde ifade edebildiği için Türkçe yazdığı. Ancak tanıklık literatürüne bakıldığında bunun yeterli bir açıklama olmadığı görülmektedir. Zira, Arakelyan’ın aksine Altounian’ın Türkçesi, kendisini en iyi ifade edebildiği dil olmaktan uzaktır. O halde ulaşmak istediği okur kitlesi mi belirlemiştir Arakelyan’ın seçimini? Bu durumda da Ermeni harflerinin tercih edilmesi –ki anlaşıldığı kadarıyla Arakelyan aynı metni kolaylıkla Arap harfleriyle ya da Fransızca yazıp yayımlatabilirdi– ne anlama geliyor? Sadece Ermeni harfleriyle Türkçe okuyabilenlere ulaşılma istendiği mi? Ya da tersinden düşünürsek, Türkçe yazmak, belki Altounian’ın durumunda olduğu gibi, tanıklığı bir çekmeceye kilitleyerek hem “olan bitmeyen”i unutulmaktan kurtarmak hem de potansiyel bir okurdan kaçırmak anlamına mı geliyor? Arakelyan’ın ya da Ermeni harfli Türkçe tanıklık yazarların, özel olarak bu seçimlerine ya da genel olarak Türkçeyle ilişkilerine dair elimizde daha fazla işlenmiş veri olsaydı, burada şiddeti öteleyerek “öteki”nin diline hapsetmeye, anadili ya da anadil olarak görülen dili “temiz” tutmaya yönelik bilinçli ya da bilinç dışı bir arzunun belirleyici olup olmadığını da tartışabilirdik. Ya “felaketin dili”nin Türkçe olmuş olması; bunun hiç rolü olmamış mıdır Türkçe yazma tercihinde? Şimdilik bu kadar olsun.

İkinci soru ise daha kolay görünmekle birlikte, bir seçim ve bunun neticesinde eylem gerektirdiğinden daha bunaltıcı. Zira ilkini, hele de yakanızı bırakmayan özel bir entelektüel merakınız yoksa, yanıtlamasanız da olur. Ama ikincisi yanıtlanmasaydı, elinizdeki kitap da olmazdı: Tanıklığın diline nerelerde ve ne ölçüde müdahale etmeli? *Enkare Vukuatı*'ndaki sorunun, Beledian'ın işaret ettiğinden bariz bir farkı var. Arakelyan'ın Türkçesi Vahram Altounian'inkinden epey "süslü". Burada zamanın acımasızlığından kurtarılarak, bir defterin sayfalarına çalاکalem ve duygudan arındırılmış bir dille kaydedilen bir anlatıdan ziyade, okumuş, dili iyi bilen birinin hesaplı, kurgulu anlatımı var. Arakelyan Osmanlıca biliyor, yani Türkçeyi yalnızca konuşmuyor, Arap harfleriyle okuyup yazabiliyor. Hatta bazı yerlerde sözcüğün Arap harfli imlasını Ermeni harflerine uyduruyor. İronik ifadeleri tırnak içine alacak, sözcük oyunu yapacak, bir dipnotta galat-ı meşhura dikkat çekecek kadar Türkçeye hâkim. Bir anlamda, arşivin dilinde yazılmış bir tanıklık onunkisi. Dolayısıyla onun edebî ve yer yer duygu yüklü dilini günümüz okurunun anlayabileceği bir dile aktarmanın kendine has güçlükleri var. "Güçlük" derken, dilden dile her aktarımın seçimler ve dolayısıyla şiddet içeren bir eylem olduğunu öne süren genel yargıyı yinelemiyorum. Keza, memleketimizin dil politikalarının bir sonucu olan meşum "sadeleştirme", ya da teknik adıyla söylersek "dil içi çeviri" meselesinden de söz etmiyorum. Neticede çeviri "yapılabilen" bir şeyse, dil içi çeviri de öyle olmalı. Bir diğer ifadeyle, dil içi çeviri eylemini kategorik olarak reddeden meslekî bir muhafazakârlık da değil burada söz konusu olan. Hayır, duygu ve acı dile getiren ne kadar çok Türkçe sözcük olduğunu fark

ederek bunların arasındaki ince ayrımların yitirilmesi karşısında hissedilen, suçluluk duygusu ve cehaletle de karışık çaresizlik hiç değil. Zira bu, dilin yaşadığını, değiştiğini ve ister kabul edelim ister etmeyelim, günümüz dünyasında, şu veya bu sebeple/bakımdan, gitgide “basitleştiği” gerçeğini kabul etmemek olur.

O halde neden kaynaklanıyor *Enkare Vukuati*'nin Ermeni harfli Türkçeden “Latin harfli yeni-Türkçe”ye aktarırken yaşanan sıkıntı? Büyük ölçüde, Ermenilerin konuştuğu ve yazdığı Türkçeyle ilgili yeterince sosyodilbilim çalışmasının olmamasından. Diğer bir deyişle, standart Türkçeyle –ki 1915’te standart Türkçeden ne kadar söz edebiliriz, o ayrı konu– Ermenilerin Türkçesi arasındaki ilişki henüz tatmin edici bir biçimde tanımlanabilmiş değil. Üstelik Ermenilerin Türkçesinin kendi içindeki standartlaşması da ayrı bir sorun. Örneğin meseleyi yazıyla sınırlayıp Ermeni harfli Türkçe metinlere baktığımızda müthiş bir çeşitlilikle karşı karşıya kalıyoruz. İmla, kelime dağarcığı, cümle yapısı, kullanılan ağız ve dilinin edebiliği bakımından böylesi çeşitlilik gösteren; bununla birlikte kendi aralarında belli ortaklıklar da taşıdığı kolaylıkla gözlemlenebilen bu metinlerle ilgili veri ve inceleme eksikliği bazen anlam çıkarabilmeyi, dolayısıyla da bu anlamı aktarabilmeyi zorlaştırıyor. Standardın ya da en azından temel uzlaşımın ne olduğunu bilmediğiniz bir alanda, sapmalara ve tutarsızlıklara ne anlam yükleyeceğinizi kestiremeyebiliyorsunuz. Anlam kaymaları zaten dil içi çeviride başa yeterince bela oluyor, zira bir sözcük (örneğin “sevgili”) aynı kalmış olsa da anlamı zamanla ciddi bir biçimde değişmiş olabiliyor. Buna, bir milletin, modern ulus devlet açısından bakıldığında kendi etnik kimliğiyle özdeşleşme-

yen, ancak zaman içerisinde Őu veya bu sebeple anadili haline gelen bir dili eklenince, üstüne de yere bağlı olarak birbirinden büyük ölçüde farklılaşabilen kullanımlarından kaynaklanan kaymalar da gelince iş iyice karışıyor. Oysa dil içi çeviri tüm bunları modern standart yazılı Türkçede “düzleştiriyor”. Üstelik bu düzeltirme illa kötü bir şey olmayabilir. Elbette bu kitabın bir gün MEB tavsiyeli 100 Temel Eser listesine gireceği umudu değil bunu düşündürten. Tutup da “lüzum”u “gerek” yapmaya hacet yok belki ancak Őu tahrike kapılmak da gayet mümkün: Metni radikal bir biçimde günümüz Türkçesine taşıyarak zihniyetteki bir sürekliliğe vurgu yapmak. Arakelyan’ın orijinal metninde İttihatçılara atfettiği “Ya Türk ya terk!” ifadesinin “Ya sev ya terk et!” biçiminde çevrildiğini düşünelim. “Mamafih” ve “lakin” sözcüklerini kullanmanın tarihsel dizi yapmaya yettiği, tarihsel dizilerin ise güncel siyasete meşruiyet zemini sağlamak adına araçsallaştığı bir ortamda az şey midir bu? “Kıristiyanların camileri ahor yaptıklarını, mihrablara merkeb bağladıklarını, İslam kadınlarının peçelerini açub çıblatdıklarını” söyleyerek galeyana gelme ve getirme geleneğinin Cumhuriyet Halk Fırkası’yla yaşıt olduğunu gösteren bu metin, bu topraklardaki siyaset dilinin nasıl da değişerek aynı kaldığının çarpıcı örneklerini içeriyor. Dolayısıyla her şey, en azından bu anlamda, metnin içinde. O halde, dilde.

Kitabı yayına hazırlarken üzerine kafa yormak zorunda kaldığım bu sorun, 20. yüzyıldaki Ermeni tanıklığıyla ilgili genel bir duruma da işaret ediyor. Meseleye bu gözle baktığımızda, aşına olduğumuz ve üzerine anlatılar inşa etmeye çabaladığımız tanıklıkların, neredeyse istisnasız bir biçimde, çeviri dolayımıyla önümüze geldiğini görebiliriz.

Zabel Yesayan'ın Türkçe ve Ermenice arasında gidip gelerek Ermenice ve Fransızcada biriktirdiği tanıklıkları biz yüzyıl sonra Türkçe okuyoruz. Vahram Altounian'ın 34 sayfalık defteri ancak Fransızcaya çevrildikten sonra gün ışığına çıktı. Aram Andonyan Ermenice yazmıştı, fakat önceliği, tanıklığının İngilizce ve Fransızca yayımlanmasıydı. Raffaele Gianighian kitabını Ermenice kaleme almış, daha sonra yazdıklarını İtalyancaya çevirmişti. Basılmadan önce Pietro Kuciukian tarafından çevirisi düzeltilen metni biz bugün Türkçe okuyoruz. Ve elbette Yüzbaşı Sarkis Torosyan. Hikâyesini Ermenice olarak, İngilizce bilen yaşlı bir Ermeni kadına anlatmış ve anılarının taslağı böylece yazılmıştı. Biz hâlâ, bugün Türkçesini okuduğumuz İngilizce metnin bu taslağa mı dayandığını yoksa yıllar sonra Torosyan'ın, muhtemelen İngilizcesini ilerlettikten sonra, kendisinin gözden geçirdiği ikinci bir taslağa mı dayandığını kesin olarak bilmiyoruz. O halde tanıkların sözcükleri bize ulaşmadan önce defalarca kırılıyor. Ve madem ki tanıklığa bakarak olayın olup olmadığının ispatı için pusuda bekliyorlar, dilin bu kadar dolayımından geçmesi sıradan bir edebî tercümenin görece masumiyetinden yoksun olduğumuzu gösteriyor. O halde *Enkare Vukuatı* muhtemel bir çeviride ortadan kalkacak olan “muhacir” ve “menfi” farkının; aynı cümlede iç içe geçen öznelerin ve bu nedenle de kaybolan özne-yüklem uyumunun; birebir tanık olunanla sonradan duyulan/okunan arasındaki ayrımı yapmak için kullanılan geniş zaman ve di'li geçmiş zamanın yer yer birbirine karışmasının anlamı üzerine düşünmemizi sağlayabileceği için önemlidir. Bir zamanlar Balkanlar'dan sürülen/göçen Müslümanlar bugün “muhacir” diye anılırken,

kendi memleketlerinden tehcir edilenler kılıç artığı olarak adlandırıldığı için önemlidir.

İşte tüm bunları düşünerek bazı seçimler yapmak gerekiyordu; Arakelyan nasıl Türkçeyi, Ermeni harfli Türkçeyi ve “Osmanlıca” da dediğimiz yazı dilini seçtiyse, ona “yeni” bir dil seçmek gerekiyordu. Öncelikle, hacmi arttırma ve okurun gözünü korkutma pahasına kitaba metnin transkripsiyonunu da eklemeye karar verdik. Büyük ölçüde Batı Ermenicesindeki telaffuz biçimine dayanan bu transkripsiyonda beş tür müdahale var: Genellikle Ermeni harfli Türkçe metinlerde gösterilmemesine rağmen, okuma kolaylığı sağlayacağı için terkipleri tire ile gösterdim (örneğin, “müdafai milliye” yerine “müdafai milliye”); noktalama işaretlerini günümüz standartlarına yaklaştırdım ve bazı bariz hataları düzelttim, bunu yaparken de bazı cümleleri bölmüş oldum; paragraf düzenini, metnin daha rahat okunabilmesi, dil içi çeviriyle paralellik sağlaması ve böylece isteyen okurun kolaylıkla metnin orijinaline bakabilmesi için değiştirdim; tartışmasız bir biçimde dizgiden ya da Ermeni alfabesinde birbirine sıklıkla karışabilen harflerden (örneğin, “u - a” ve “un - d”) kaynaklanan hataları düzelttim ve son olarak yanlış yazıldığını düşündüğüm kelimelerin alternatifini ve okumayı kolaylaştırıcı bazı ekleri köşeli parantez içinde belirttim. Bunun haricinde, büyük ve küçük harfler konusundaki karışıklığa ve kelimeler arasındaki boşlukla ilgili olarak, bazen dizgiden de kaynaklanan “anomalilere”, ek eylem yazımına ve “-de”, “-da” ve “-ki” eklerinin yazımına hiç müdahale etmedim.

Dil içi çeviriye gelince, burada öncelik anlaşılabilirliği ve umarım bunu elde etmek pahasına çok ileri gitmemi-